

A PISZTOLY

NÉMETH ISTVÁN

Apa abban az időben mindig későn járt haza, éjfél körül, vagy még később, én már rég aludtam, s korán ment el hazulról, így hétköznapokon alig láttuk egymást. Délben hazaszaladt, megebédelt, s máris sietett vissza. Gyakran úgy ment el reggel, hogy bejelentette: ma ne várjatok ebédre. Anya fehérre váltan áll, s a hasán összekulcsolt kézzel úgy néz apa távolodó alakja után, mintha most látná utoljára. „Én ezt nem bírom sokáig” — szakadt fel belőle egy elfojtott nyöszörgés.

— Apa hova megy mindennap? — kérdeztem rosszkedvűen, halálosan együtt érezve anyával számomra homályos, megnevezhetetlen bánatában.

— Be — válaszolta anya mindig röviden.

Ez a be a községháza volt. És sok minden még, amit képtelen voltam felfogni.

Az az igazság, hogy nem is nagyon mertem kérdezősködni. Nálunk az volt a szokás, hogy nagy bajban mindenki hallgatott. Nekem ilyenkor csak annyi maradt, hogy lopva figyeltem a szüleim arcát.

Vasárnaponként megváltozott otthon a hangulat. Mintha mindenkit kicseréltek volna: apa sokáig lustálkodott, nyújtózkodott az ágyban, anya vidáman fogott hozzá a vasárnapi ebéd főzéséhez. Már tele volt a szoba a főlő vasárnapi leves illatával, amikor apa, fölcsapva magáról a dunyhát, kilépett az ágyból, s egy-két komikus tornamozdulattal dúdolni kezdte: „Gyere, babám, a kert mellé...” Vakarózva a kis oldalablak elé állt, nyújtogatta a nyakát kifelé, pontosabban a függöny fölé, hogy vajon milyen idő van odakint, mintha ez nagyon fontos lett volna a számára. Aztán kényelmesen előszedte a ládikóját, kirámolt belőle, s az ajtószögére akasztott öreg, megfeketedett, kifényesedett szíjon fenni kezdte a borotváját. Nagyon szórakoztathatta a borotválkozás, húzta az időt, hogy minél tovább tartson. És egész idő alatt csak bolondozott velünk.

Anya rászólt, kedves, évődő hangján, ahogy rosszkedő gyerekekre szokás:

— Ugyan vegyél már föl magadra valamit, átjöhet a szomszédaszony és te még mindig gatyában helytelenkedsz. Nemsokára teríték.

— Tán félsz, hogy megtetszik neki a . . .

— Beszélsz bolondokat!

Így múlt el a vasárnap délelőtt. Semmi se történt, és mégis mindnyájan nagyon jól éreztük magunkat. Anya mosogatás közben még énekelt is. Meg voltam róla szentül győződve, hogy a hétköznapiak is ilyenek lennének, ha apa itthon maradna, nem járna folyton „be”.

De hétfőn kezdődött minden előlről.

Anya, aki a vasárnapi ebéd főzése közben mindig kipirult, most újra sápadt arccal tett-vett, és még a pillantásomat is kerülte. Mint ahogy én is az övét. Egyszer az iskolából hazajövet kisírt szemekkel találtam. Elfördította a fejét, és úgy állt meg, ahogy csak ő tudott, amikor nagyon bántja valami: görcsbe rándult testtel, az ájulás határán. Leült az asztalhoz, ráhajtotta a kezére a fejét, s nyöszörögve mondta, úgy, mint akinek a szája szalad tele hirtelen könnyel:

— Meddig tart ez még?

Odaálltam elébe:

— Micsoda, anya?

— Ez! — emelte rám eltorzuló arcát. — Ez. Ez a . . .

Ebben az ez-ben ugyanúgy minden benne volt, mint a be szócskában, ahova apa járt minden áldott nap. Benne volt ebben az én mindennapos megaláztatásom is, igaz, csak homályosan sejtettem, hogy minden, ami van, ami hallgatagga és rosszkedvűvé teszi apát, ami sápasztja és fonynyasztja anyát, amiért engem a barátnőim kiközösítenek, mindez valahol összefügg.

Egyedül Piroska tartott ki mellettem. Nem tudom, miért ragaszkodott éppen ő annyira dacosan hozzám, pedig régebben nem ő volt a legjobb barátnőm. Tán nem is voltunk vele barátnők. Váratlanul állt mellém. Fölsorakoztatott bennünket a tanító néni, párosával, Varga Teri elrántotta a kezét, még a sorból is kilépett: Vass Erzsinek nem leszek a párja! — s hogy még föltűnőbb legyen, mérgesen dobbantott is egyet a lábával.

— Állj mellé — szólt rá a tanító néni —, fogd meg Erzsi kezét!

— Soha! — vetette fel Teri dacosan a fejét. — Egy komcsi mellé soha!

Piroska ugrott be a helyére, Malkácsi Piroska, s rögtön olyan hálásan ragadta meg a kezemet, mintha én mentettem volna meg az életét. Nem nézett rám, és nem is szólt semmit. Csak fogta a kezemet. Azután se hagyott el, attól kezdve az iskolába menet mindennap beszólt, megvárt.

Piroska nem volt beszédes, a tanító néninek is minden szót harapófogóval kellett belőle kihúzni. Néha már az volt az érzésem, csak azért pártolt hozzám, mert én is meglehetősen hallgatag voltam. Pedig éppen-séggel szerettem volna valakivel istenigazából kibeszélgetni magamat.

Anyával nem lehetett, apa sohase volt otthon, a volt barátom lassan mind elhúzódtak mellőlem, Piroska pedig dacosan hallgatott, mintha ráparancsoltak volna.

Most temetésre mentünk, a haláleset föl kavarta a falut. Skobrák Antal bácsit, aki apa barátja volt, megölték. Egy gazda lőtte agyon, valami kulák, egyetlenegy golyója volt, azzal a golyóval lőtte agyon az áldozatát. A község házára kitűzték a fekete lobogót, és gyűlést is tartottak. Suttogtak a faluban, vajon milyen lesz az első kommunista temetés? A tisztelendő úr temeti-e vagy a tiszteletes? A harangok második napja szinte állandóan szólnak, de alighanem a kulákért, aki lelőtte Skobrák Antal bácsit, mert ő is kiterítve fekszik, ahogy elkövette a tettét, rögtön föl akasztotta magát. De mégse érte harangoznak, suttogták az emberek tovább a suttognivalójukat, mert van egy harmadik halott is, egy legényke, érte harangoznak, mert harangszó nem jár az öngyilkosoknak. És nem is temetik a kulákot se a katolikus, se a református temetőbe — milyen vallású is volt? —, hanem a harmadikba, a közösbe, ahová az öngyilkosokat és azokat a vallásúakat temetik, akik nem tartoznak sem a katolikusok közé, sem a reformátusokhoz. Itt fogják eltemetni Skobrák Antal bácsit is, ezt én mind az utcasarkon hallottam. Abban az időben ott értesültem a falu dolgairól, az utcasarkon. Nem mindenről. Gyakran előfordult, hogy amikor megjelentem, az emberek elhallgattak vagy észrevehetően másról kezdtek beszélgetni.

A temetésre kivezényelték az egész iskolát. Először jártam a közös temetőben. Kicsi és elhanyagolt temető volt ez, keresztés és táblás sírokkal, mintha a katolikus és a református temető vegyüléke lett volna. Mire mi kiértünk, a temető már tele volt gyászoló tömeggel. Rengetegen voltak, sokan be se jöttek a temetőkerthez, megálltak kint a kapu előtt. Az asszonyok előrefurakodtak, valószínűleg a sír közelébe, mi semmit se láttunk, csak a tömeg hátát.

Itt tudtam meg, hogy délután ugyanitt fogják eltemetni azt a bácsit is, aki Skobrák Antal bácsit megölte, és délután fogják temetni, a katolikus temetőben azt a legénykét is, akiért most is harangoznak. Most melyikre menjenek el, tanakodtak előttünk a nagykendős asszonyok, jó lenne mind a kettőre, csak az a baj, hogy mindkettőt fél háromkor temetik. Borzongva hallgattam őket. Én sohase mennék temetőbe, ha nem kényszerítenének rá.

Valahol elől mozdolódás támadt, és hirtelen elült az általános sümogás. Piroska megszorította a kezemet: — Látsz valamit? — Semmit — sügtam.

De abban a pillanatban a tömeg feje fölött megjelent apa alakja, valami emelvényre, székre vagy egy sírhalomra állhatott föl, megnyúlva, a tömeg fölé nyújtott nyakkal, sápadtan, hajadonfővel és mélyen zengő, számomra teljesen ismeretlen hangján beszélni kezdett. Ez a zengő, már-már ostorzó hang betöltötte az egész temetőt. Pi-

roska csak most vette észre, hogy apa beszél, rajongva a fülemben súgta: Apukád! — Megrántottam a kezemben lévő kezét, hogy tudom és hogy hallgasson. Apát most láttam először nyilvánosság előtt szerepelni. Sohase fogom elfelejteni a torkomban azt a nyomást, halálosan zavarba ejtő volt. Apa nem ilyen sovány, nincs ilyen szenvedélyesen megnyúlt nyaka, és sohasem szokott az öklével hadonászni, elkeseredett haragjában így fenyegetőzni. Nem tudtam róla levenni a szememet, halálosan féltettem őt.

Hazafelé már nem sorban mentünk, rohant, ki merre látott. Piroska velem tartott. Véznaabb, egy fejjel alacsonyabb volt nálam, szedte mellettem a lábát. És elszántan hallgatott. Nem közömbösségből, érdektelenségből, valamiféle lomha tunyaságból, olyan izzó eleven és figyelő volt a hallgatása, mint mások szemében a gyűlölet.

— Félsz tőlem? — nyögtem ki.

— Dehogy! Miért? — nézett föl rám ártatlan szemekkel.

— Hogy állandóan csak hallgatsz.

— Én ilyen vagyok — mondta. — Te tudod, micsoda az, hogy az osztály ellensége?

— Nem. Mi az?

— Apukád emlegette a beszédében.

— Tényleg? — néztem rá hitetlenül, mert én nem emlékszem, hogy emlegette volna.

— Az veszélyes lehet — szögezte le Piroska, s nem kérdezett házáig semmit.

Bennem apa mártír szava maradt meg, amit valóban többször megemlégett haragos gyászbeszédében. Halálosan zavarba hozott vele, mert néha ezt szokta mondani anyának is. „Nem szabad így viselkedned, mint egy mártírnak! Ne félj, nem bánt engem senki. Nem mernek.” Anya mártír? „Lassan már az utcára se merek kimenni” — mondta egyszer anya égő szemekkel. Ezért lehet mártír? A szentek voltak a mártírok, s most kiderült, hogy Skobrák Antal bácsi is mártír volt.

A temetés után való napokban történt, egy vasárnap reggel, apa még lustálkodott az ágyban, anya szokása szerint rendezgette, keféltette, tűzőgette apa egyetlen szál, agyonrakoptatott, már foszlásnak induló ruháját (mindennap ez volt apán, ebben járt „be”, teljesen elnyújtta már, de újra nem futotta, s abban az időben nem is nagyon lehetett szövehez jutni, csak pontra adták, mi is kaptunk vásárlási bont, vagy ahogy akkor neveztük: pontot, csakhogy apa azt a képtelen elvet vallotta, hogy ő majd akkor áll sorba áruért, ha már mindenki kapott — annyi viszont sose volt, hogy jutott volna mindenkinek, anya most is ezt az agyonstoppolt ruhát igazgatta, előbb a nadrágot vette alaposan szemügyre, aztán a zakót akasztotta le a fogasról, „mi ez a nehéz ebben a kabátban?” — kérdezte, apa villámgyorsan

felkönyökölt az ágyban, de mielőtt szóhoz jutott volna, már ott sötétlett anya kinyújtott tenyerén a pisztoly.

— Ez micsoda? — kérdezte halálra váltan.

— Tedd vissza — mondta apa csendesen, és visszadőlt a párnára.

— Tedd vissza — ismételte meg.

Anya visszacsúsztotta a pisztolyt a zsebbe, s a zakót is visszaakasztotta a fogásra.

— Honnan kerül ez a te zsebedbe? — Anya előrelépett, s megfogózkodott az ágy végében. Láttam, minden ereje elhagyja.

— Adták — mondta apa nyugodtan, s mintha épp a legjobb kedvében volna, mindkét tenyerét a feje alá vonta. Valami csinált, iszonyú hetykeség sugárzott róla.

— Kik? — vallatta anya tovább, pedig ilyesmi a jelenlétemben sohasem volt szokása.

— Bent — mondta apa, és már csak a fűszál hiányzott a szájából, amit kint a mezőn rágszálni szokott, hogy még hetykébb legyen.

— Minek? — kérdezte anya, de inkább már csak a szemével. Láttam, hogy zokog: merev arccal, száraz, égő szemekkel.

— Minek? — ismételte meg anya.

Apa fölkel, mint aki keres valamit, az itthoni, foltos nadrágjába bújt, most látszott csak rajta, hogy nem is olyan nyugodt, mint amilyennek az ágyban mutatta magát, az elveszett kulcsot, gyufát, bicskáját szokta ilyen tehetetlen haraggal keresni, de amikor végül megállt anya előtt, a hangja megint nyugodt volt, szinte már megnyugtató.

— Most így van — mondta anyának. — Értsétek meg, hogy most ilyen a helyzet.

Anya mintha csakugyan megnyugodott volna, leült az ágy szélére. Szeméből, a szeme sarkából könny szivárgott, de mintha észre se vette volna.

— Már a kislányodat se hagyják békén — panaszkodott anya lehajtott, félrebillent fejjel.

— Csak a Varga Teri! — kiáltottam el magam. Persze hazudtam, és haragudtam anyára, mért kell ilyesmivel apát szomorítani.

Nem láttam, csak hallottam, hogy apa megállt le-föl való járkálásában. Hallgattunk mind a hárman. Nagysokára ismét anya szólalt meg, most már nyugodt volt a hangja.

— Neked nem merik, de nekem bizony megmondogatják az asszonyok. Kiveszitek az emberek szájából az utolsó falatot.

— Nem igaz! Itt még senki éhen nem halt, és nem is fog éhen halni — fakadt ki apa, s én magamban teljesen igazat adtam neki, bár inkább csak sejtettem, mint tudtam, miről van szó tulajdonképpen.

Anya nem is szólalt meg többé, csendesen hozzáfogott a főzéshez,

apa a borotválkozáshoz, s mint ahogy ilyenkor lenni szokott, nemcsak nekünk, de még a bútoroknak, a banyakemencének is nyomott kedve lett a szobában. Egyszóval mindnyájunknak.

Aztán hónapok teltek el, nem is tudom hogyan, csak az állandó félelemre emlékszem, a félelemre, hogy apának valami baja történik. Ez a félelem teljesen megbénított. Tanulni se tudtam. Könnyedén, átlátszóan gúnyolódott velem a tanító néni, gyakran megszegényített: felszólított, de feleltetés után nem adott engedélyt, hogy leüljek... ez azonban mind eltörpült apa iránt érzett halálos féltésem mellett.

Egy kora reggel anya mellém bújt az ágyba, arra ébredtem, hogy eszeveszetten csókolgatja az arcomat, majd fölfal, patakzó könnyét mind rám hullajtja, ahogy fölém hajol, ahogy átölel, ahogy szorít magához. Félig még alva, kábultan is éreztem, hogy az, amit velem csinál, örömeből fakad. Anyát még soha ilyen lázasan boldognak, fergetegesen fölengedettnek nem láttam. Idegen volt és megdöbbentő.

— Apádtól visszakérték a pisztolyt! — mondta ki végre ijesztő örömeinek az okát, s megrázott, hogy hallom-e jól.

Fölültem az ágyban. Félig talán még mindig aludtam, nem jutott el a tudatomig az, amit anya mondott. Hallottam, hogy mondja, mert kétszer-háromszor megismételte, de nem tudtam fölfogni az értelmét. Talán nem is figyelhettem arra, amit mondott. Anya arcát teljesen eltorzította az öröm. Kendő még nem volt a fején, még nem tette rendbe a haját, nem fésülködött meg, ő is csak az imént ébredhetett fel, apa már nem volt itthon. Anyát még sohase láttam ennyire földúlt, szétzilált, rendetlen hajjal. A döbbenettől nem tudtam megszólalni. Anya feje teljesen ősz volt.